

AYDINLIĞA MEKTUPLAR
Yapı Kredi Yayını,
Haziran 2010

Güney Dinç

Bir yazar kendi kitabının tanıtımını yapabilir mi? Örneğin elinizdeki dergide, yazarın, “benim kitabım iyidir, günümüze kadar kimsenin aklından bile geçirmediği bir araştırmayı sunmaktayım, okursanız hem eğlenir hem de yararlanırsınız,” demesi doğru olur mu? Böyle bir alışkanlık bulunmadığını biliyoruz. Ancak yine biliyoruz ki, bir çok kitabın tanıtımı, araya koydukları arkadaşlarının üzerinden yazarlarının değerlendirmeleriyle sunulmaktadır. Eleştirmenlere kapılarımız açıktır elbette, ancak bu kadar hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde, seçkin bir uzmanın kitabın ayırtına varıp gözlemlerini yazmasını bekleyecek kadar ne okurun ne de yazarın zamanı var. Hani “kendin pişir kendin ye”, yada “self servis” der gibi, 2010 yılı Haziran ayında

yayımlanan “Aydınlığa Mektuplar” adındaki kitabımla ilgili bazı özet görüşlerimi dostlarımla bilgisine sunmaktayım.

Kitap, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazetelere gönderilen okur mektuplarından derlenmiş bir seçki. Birbiri ardına devrimlerin gerçekleştiği, eski yaşam biçimlerinin kurumlarıyla birlikte geride bırakılıp yenilerinin oluşturulduğu bir dönemin eğilimlerini, sorunlarını ve günümüzle benzerliklerini halkın kaleminden yansıtan mektuplar, 1928-1937 yılları arasında yayımlanmış binlerce gazetenin taranmasıyla elde edildi. Araştırmanın kapsadığı on yıllık zaman kesiti çok karmaşık ve sorunlarla yüklü bir dönem. Cumhuriyet yeni yeni kurumlaşıyor. 1925'te uygulamaya konan Takriri Sükun Yasası ile kimi gazeteler ulusal çıkarlarla çelişen yayınlar yaptıkları gerekçesiyle kapatılıp susturulmuşlar. Basın, devrim ortamının çalkantılarından kaynaklanan bu değişimlerin arasında yerini bulmaya çalışıyor.. Okur yazar oranı genel nüfusun yüzde onunu aşmıyor. 01 Kasım 1928'de yürürlüğe giren 1353 sayılı “Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbikatı Yasası” ile yazı devrimi başlıyor. Yasa gereği 01 Ocak 1929'dan sonra bütün kamusal organlar gibi, basın da yeni harflerle yayın yapmak zorunda. Halk henüz yeni yazıyı öğrenemediğinden gazeteler tam bir şaşkınlık içinde. Bu kadar kısa süreye sığdırılan ödünsüz dönüşümler nedeniyle okuyucu sayısı hızla geriliyor. 1927'de ondört milyonluk Türkiye'de yayımlanan gazetelerin günlük toplam tirajı 45.000, genel nüfusa oranı % 3,2 iken, 1928'de Latin alfabesinin uygulanmasıyla tiraj 19.000'e, oran % 1,4'e düşüyor. Sonraki dönemde gazetelerin 1927'deki okuyucu oranına ulaşabilmeleri için daha bir on yıl geçmesi gerekecektir.

Gazeteler tüm okuyucularını yitirmemek için yeni yazıya aşamalı bir biçimde geçtiler. Gazetelerin, dergilerin kimi sütunları Arap harfleriyle basılırken, öteki yapraklarında yeni yazı kullanıldı. Bazı gazeteler yasanın olanak verdiği sürenin soruna değin eski harflerle yayınlarını sürdürdüler. Bu olguları gözetken Hükümet, yeni harflere geçişte öncülüğü üstlenen gazetelere üç yıl süreyle ekonomik yardım yapma kararını aldı.

Biraz gecikmeli de olsa, 1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye'nin kapılarına dayandı. Bu sırada ülkede, ekonomik ve toplumsal içerikli önemli dönüşümler yaşanıyordu. Özellikle 1928'de başlayan, otuzlu yıllarda doruklaşan girişimlerle, Osmanlı artığı işletme imtiyazlarına son veriliyor, yabancılara ait yatırımlar, sürelerinin dolması beklenmeden karşılıkları dövizle ödenmek koşuluyla art arda devletleştiriliyordu. Devletçilik koşulların zorladığı bir yöntem olarak gündeme gelirken, yabancılardan bıraktıkları küçük işletme ve hizmetlerde Türkler'in çalışmaları özendirildi. Özellikle yöneticiler ve kentli aydınlar, Batı'nın değer yargılarına, çağdaş yaşam biçimine sahip çıkmak istediler. Ekonomik ve toplumsal içerik kazanan ulusallaşma, batılılaşma akımlarıyla atbaşı gitti. Bütün bu değişimlerin etkileri su yüzüne çıkmakta

gecikmedi. Toplumsal sınıflar arasındaki farklar belirginleşti, kalın çizgilerle ayrılan kent ve köy yaşamı birbirinden uzaklaştı.

Gazetelere göre okuyucuların nitelikleri ve konulara yaklaşımları değişim gösteriyordu. Dönemi çok yönlü yansıtan bir görünüm sunabilmek için, tek bir yayına bağlı kalınmadı. Latin alfabesinin uygulandığı günlerden başlayarak aşağıdaki yılların gazetelerini kapsayan geniş bir tarama yapıldı :

- 1928 Vakıt
- 1929 Vakıt, Cumhuriyet
- 1930 Cumhuriyet, Son Posta, Hizmet
- 1931 Son Posta, Tan, Anadolu, Yeni Asır, Hizmet
- 1932 Cumhuriyet, Anadolu, Hizmet
- 1933 Akşam, Milliyet. Son Posta, Cumhuriyet
- 1934 Milliyet, Cumhuriyet, Son Posta, Vakıt
- 1935 Tan, Son Posta, Cumhuriyet, Milliyet, Kurun
- 1936 Cumhuriyet, Yeni Asır, Son Posta, Tan
- 1937 Anadolu, Cumhuriyet, Tan

Okur mektuplarını incelerken, kimi sorunların “böyle gelmiş, böyle gider,” örneği olumlu yönde bir arpa boyu yol almadan olduğu yerde durduğunu görüyorsunuz. Küçük yönlendirmelerle çözülebilecek yakınmaların zamanında el atılmadığı için, günümüzde nasıl devleşip içinden çıkılmaz boyutlara ulaştığını izliyorsunuz. Kendisi için varolan, çağlar, yönetimler değişse de her atılımı başarıyla yozlaştıran bürokrasinin çarpık uygulamalarından örnekler buluyorsunuz. Doğanın kemirilmesi, çevre kirliliği, düzensiz kentleşme, toplu ulaşım güçlükleri, gürültü gibi günümüzün can alıcı sorunlarının uç verdiği yıllardaki okuyucu önerilerini değerlendiriyorsunuz. Zaman zaman bilimselliğe, çağın akışına aykırı düşen istemlerle karşılaşıyorsunuz. Önemli olan insanın toplumsal ve kentsel sorunlar üzerinde düşünüp ses verme kararlılığını ortaya koymasını. Paylaşmadığınız önerileri, azınlığın sesini korumak zorundaki demokrasinin erdemlerinden sayıp hoşgörüsü okuyorsunuz.

Altı ana başlık altında halkın, dönüşüm ve değişim dönemine, kadın erkek ilişkilerine, çalışma yaşamına, hukuki süreçlere ve kent yaşamına ilişkin sorunlarını ve düşüncelerini yansıtan, eğlenceli, şaşırtıcı ve düşündürücü bir seçki ortaya çıktı.. Hiç kuşkusuz en ilginç mektuplar da, çevre ve kent sorunlarının değerlendirildiği bölümde yer aldı :

Belediye İmar Faaliyetine Başladı!..

Ramiz Gökçe
Köhne İstanbul'dan kurtuluyoruz...
Karikatür, 6 Ekim 1938, S. 145

İnsanlar barındıkları konutlarından başlayarak, çevrelerinde ve yaşadıkları kentlerde neleri görmek isterler? Her gün işe, alışverişe yada gezmeye gitmek için sokağa çıktıklarında nasıl bir ortama karışmaktan mutluluk duyarlar? Kentleşme yalnız nesnel bir birikim olmadığı gibi, kentlilik de kişinin başını

sokmak için rastgele edinebildiği bir yerde varlığını sürdürmesi değildir. Kentleşme, gelişmenin ve çağdaşlaşmanın en somut uygulanma alanıdır. Kentlilik, dostluktur, sevgidir, paylaşımdır. Yurtdaşlık olgusunun temeli de sevgidir. Bir ülkenin dağlarını, denizlerini, ormanlarını, akasularını, havasını, güneşini, uygarlık yapıtlarını ve elbette insanlarını sevmiyorsanız eğer, yurt sevgisinden söz edebilir misiniz ?

Geçmişte kentler, Şehremini'ne emanet edilmişti. Cumhuriyet'in ilk Belediyeler Kanunu 1930 yılında yürürlüğe konuldu. 1929'de Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 1933'de Yapı ve Yollar Kanunu, 1938'de Mühendislik ve Mimarlık Hakkındaki Kanun kentsel gelişmenin yasal dayanakları arasında yer aldı.

Aynı yıllarda, konutların, işyerlerinin kapıları önünde park ederek hava, ses ve görüntü kirliliği yaratan otomobiller, yollardaki çukurlar, hamamların, fırınların pisliği, açıktaki helalar, sokak satıcılarının, fabrika düdüklerinin gürültüsü, tıkabasa doldurulan trenler, otobüsler, tranvaylar ve vapurlarla yapılan kent içi yolculuklar, geceleri yeterince aydınlatılmayan sokaklar, günlük yaşamın çarpıklıklarından ileri gelen en yaygın yakınmalar arasında bulunuyordu.

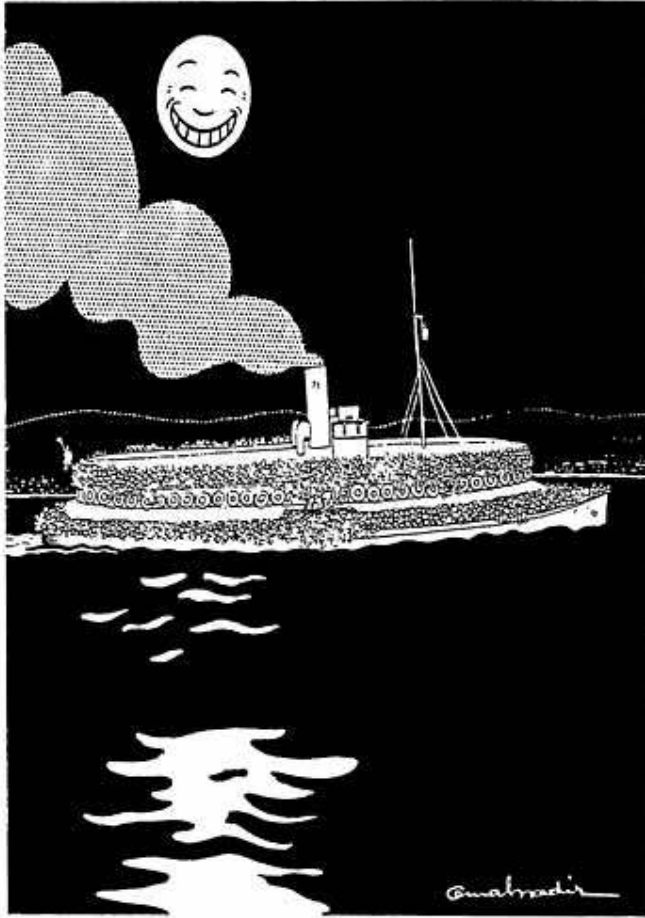
Bir de İstanbul var. Yağmalanıp yok edilen nazlı kent. İhlamurların gölgelediği Boğaziçi iskeleleriyle, Şirketi Hayriye vapurlarıyla, tramvaylarıyla, hamamlarıyla, “sevdiğiniz sokak adlarıyla,” anılarda kalan İstanbul. Yazın tozlu, kış gelince çamurlu sokaklarında zilli satıcıların dolaştığı, gün kararırken havagazı fenerlerinin göz kırptığı, geceleri karga çığlıklarından insanların uyuyamadıkları İstanbul. Özellikle vapurlar ve tramvaylar, İstanbullular'ın anılarla, öykülerle yüklü gününbirlik yaşamlarının ayrılmaz parçalarıydı.

Savaş yorgunu Anadolu'nun iş ve umut kaynağı. Kalpak Mustafa'nın Kalpak Ahmet'i yitirdiği, Batumlu Emrullah'ın İslam Sürmeli'yi aradığı kuşatılmış kent... Bakırköy, Yeşilköy, Feriköy, Ortaköy, Arnavutköy gibi mahallelerinde adlarına uygun olarak kırsal yaşamın egemen olduğu bir dönem. Sabahları fabrika düdükleriyle uyanmaya alışamayan insanların şaşkınlığı. Ve İstanbulluların İstanbul sevgisi. Şimdi kaç kişi kaldı, İstanbul'da yaşadıkları için mutluluğunu doyasıya haykıran. Bu gün buruk bir yurtsamanın imgeleriyle yetinenler, yakın geçmişin yerini bulamayan çağrılarına kulak vermelidirler. Elde avuçta kalanları da büsbütün yitirmemek için.

Yeşilköy'de yirmibeş yıllık koca bir ihlamur ağacının ortadan kesilerek ikiye bölünmesini. “bütün semti sızlatan bir cinayet” olarak tanımlayan okurun mektubu, katıksız doğa sevgisinin ürünüydü. Haklı yada haksız, kentsel değerlendirmelerinde de, insanlar tekdüze düşünmek zorunda değillerdi. Bir

okur Aksaray Valde Camii önünden Yenikapı'ya uzanan caddeye yeni dikilen ağaçların yeterince sulanmamasını eleştirirken, bir başkası, oto sürücülerinin görüş alanlarını daraltarak trafik kazalarına neden olduğu için Eyüp yolunun iki yanındaki ağaçların Belediye'ce kesilmesini istiyordu.

**Boğaziçi'nde mehtabın sefası!..
Karikatür Albümü II, 1939**

Cemal Nadir Güler

Kentsel sorunların dile getirildiği ortamlarda, İzmir'den de söz etmemek olanaksız. Bir zamanlar ıssızlığı ve sessizliği ile anılan Kordonboyu'na yolcusu olmadan girmeleri yasaklanan faytoncular ilginç yöntemlerle bu yasağı delmeyi başarmışlar. Ancak Belediye'nin atlara don giydirme buyruğu karşısında da ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlar.

Güncel yakınmaların ötesinde, geleceğe seslenen mektuplar da bulunmaktadır. Çapa Nuridede Mahallesi'ndeki okurun eski yolların arsaya dönüştürülmesiyle her isteyen nereden gelip geçeceklerini gözetmeden kendi

bildikleri gibi evler yapmaları sonucunda yörede sokak kalmadığını vurgulayan mektubu, yakın gelecekteki çarpık kentleşmenin işeretini veriyordu. Eski eserlerin, örneğin Mimar Sinan'ın yapıtlarının korunup onarılması, yeni yapıların artık rastgele değil, mimarlar eliyle gerçekleştirilmesi öneriliyordu. Okurların, doğayla birlikte çevrenin korunmasını amaçlayan önerileri, modern ve çok sesli bir topluma, çağdaş ve gelişmiş bir yaşam biçimine geçiş beklentilerini ortaya koyuyordu. Ne yazık ki, çevremizde gördüklerimiz, bu önerilerin hiç ciddiye alınmadığını göstermektedir. Sonuçta kimi güldürücü, kimi şaşırtıcı, tümü düşündürücü grafiti tadında bir derleme çıktı ortaya. İnsanların hiç yorulmadan, çerez gibi, kolayca okuyabilecekleri bir seçki oldu.

1928 harf devrimiyle birlikte yayınlarının çekiciliğini artırmak isteyen gazeteler, görsel öğelere daha fazla yer verdiler. Dinsel baskıların azalması, karikatürcülere ürünlerini özgürce sergileyebilecekleri bir ortam sağladı. Dönemin düşünsel ve görsel gelişimini yansıtmak açısından, ülkemizin karikatür sanatının öncüleri Cemal Nadir Güler, Ramiz Gökçe, Ratip Tahir Burak, Nemci Rıza Ayça, Hulki Onaran, Sururi Gümen'in aynı yıllarda yayınlanan ve okur mektuplarıyla örtüşen çizimlerinden aktardığımız örnekler de kitapta sunulmaktadır. Gazetelerin taranmasında, çok güç koşullarda önemli bir kamu görevini başarıyla yürüten İzmir Milli Kütüphane'nin birikiminden yararlanılmıştır.

“Aydınlığa Mektuplar”, işte böyle bir kitap oldu. Okunmaya değer mi? Bu soruyu yanıtlamak, beni aşıyor.